

بررسی نقش خانواده در مقابل آسیب‌های اجتماعی در سنین نوجوانی

فائزه انوری قلعه^۱

چکیده

دوران نوجوانی، دوران بسیار سختی است که اگر خانواده در کنار نوجوان نباشد، او دچار آسیب‌های اجتماعی فراوانی خواهد شد که هم به خانواده و هم به اجتماع لطمه خواهد زد. نوجوان تاثیرپذیری زیادی از دیگران به خصوص خانواده خود دارد، به همین دلیل نیاز است تا خانواده به عنوان برترین الگو در کنار آنان حضور داشته باشند. هدف از مقاله‌ی حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای تدوین شده است «بررسی نقش خانواده در مقابل آسیب‌های اجتماعی در سنین نوجوانی» است. یافته‌ها حاکی از آن است که نقش خانواده در مقابل آسیب‌های بیرونی اجتماعی در سنین نوجوانی که شامل گرایش نوجوان به سمت دوستان ناباب، اعتیاد، بدحجابی و روابط غیرمجاز دختر و پسر است. نقش خانواده در مقابل آسیب‌های درونی اجتماعی در سنین نوجوانی که شامل عدم پای‌بندی خانواده‌ها به آموزه‌های دینی، آشفتگی کانون خانواده و اشتغال مادران است. در نتیجه خانواده سبب خواهد شد که نوجوان یا از عوامل بیرونی یا از عوامل درونی تاثیر بپذیرد و دچار آسیب‌های اجتماعی شود که هم باعث تزلزل بنیان خانواده و هم باعث آشفتگی در جامعه خواهد شد.

واژگان کلیدی: آسیب اجتماعی، تاثیرپذیری نوجوان، خانواده، نوجوان.

^۱. طلبه سطح دو، مدرسه‌ی علمیه صادقیه، تبریز.

مقدمه

از مشکلات مهم و اساسی در جامعه‌ی کنونی، افزایش آسیب‌های اجتماعی مانند بدحجابی، بی‌حجابی، اعتیاد، طلاق، سرقت، فساد اخلاقی، فساد اجتماعی، فساد اقتصادی و ... است. با افزایش آسیب‌های اجتماعی جامعه، خانواده و حتی خود افراد نیز دچار مشکلات و معضلاتی شده‌اند مانند خیانت که از هم پاشیدگی خانواده را در پی دارد، افسردگی که اعتیاد و خودکشی را در پی دارد، فساد اجتماعی که سبب بروز فحشا و بدحجابی و ... در جامعه شده است. نوجوانی نیز سخت‌ترین مسیر زندگی هر فردی به شمار می‌رود و در این ایام رفتارهای متناقض زیادی وجود دارد که در نگاه قرآن و فرهنگ اسلام، خانواده به عنوان برترین جایگاه پرورش روحیه و شخصیت نوجوانان است که بر دستیابی به آرامش و هم‌گرایی عاطفی و مهرآمیز استوار است.^۱ بی‌تردید خانواده به عنوان زیربنای تربیتی دوران نوجوانی نقش مهمی را در تاثیرپذیری آنان از این قبیل آسیب‌ها در اجتماع دارد. از طرفی نیز دین اسلام، با آموزه‌های خود در جهت رسیدن نوجوانان به تکاملات معنوی و قرب الهی و رساندن آنان به سمت کمال است. از منظر اسلام خانواده توان کنترل انواع آسیب‌های اجتماعی نوجوانان را دارد، زیرا جامعه متشکل است از افرادی که تحت سرپرستی خانواده‌ای قرار گرفته‌اند. از طرفی نیز این آسیب‌ها روز به روز در حال افزایش است و اساتید در حوزه‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی نتوانستند به خوبی این موضوع را با روش‌های خود کنترل کنند. به همین دلیل این مقاله درصدد است تا پاسخگو بدین پرسش باشد که نقش خانواده در مقابل آسیب‌های اجتماعی در سنین نوجوانی چگونه است؟

اهمیت انجام این پژوهش در این است که با توجه به روند کنونی جامعه، اغتشاشات موجود در آن، همچنین فتنه‌های مختلفی که در جامعه ظهور کرده است، نیاز است تا آسیب‌های اجتماعی مورد واکاوی قرار گیرد و نقش خانواده را در تاثیرپذیری نوجوانان از این آسیب‌ها مورد واکاوی قرار گیرد. از طرفی نیز غرب و دشمنان ایران و اسلام درصدد از هم پاشیدگی کشور و نابودی اسلام توسط نوجوانان و جوانان می‌باشند که نیاز است علاوه بر مسئولین، خانواده‌ها نیز در از تاثیرپذیری فرزندان خود آگاه باشند تا این فتنه‌هایی که جوانان و نوجوانان کشور را درگیر کرده است، به زودی منحل شود. در موارد دیگر آسیب‌های اجتماعی نیز، خانواده نقش طراز اول را بازی خواهد کرد که با رجوع به آیات و روایات می‌توان نقش خانواده در مقابل آسیب‌های اجتماعی در سنین نوجوانی مشخص کرد. به همین دلیل ضرورت پرداختن به این موضوع اهمیت یافته است.

در مورد پیشینه‌ی پژوهش حاضر می‌توان به مواردی اشاره کرد.

۱. خلجی، شیوه‌های موثر نهادینه کردن حجاب در کودکان و نوجوانان، ص ۹.

● رحمت الله صديق سروسستانی در کتاب خود تحت عنوان «آسیب‌های اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)»؛ در این کتاب به کج رفتاری‌های اقتصادی، خشونت، خودکشی، اعتیاد به مواد مخدر اشاره شده است.

● هدایت الله ستوده در کتاب خود با عنوان «آسیب‌های اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)»؛ در این کتاب به چیستی آسیب‌های اجتماعی، کژرفتاری‌ها و جرایم و انواع آن پرداخته شده است.

● مهرانگیز شعاع و همکاران نیز در کتاب خود با عنوان «آسیب‌های اجتماعی (نوپدید)»؛ به آسیب‌های ماهواره، آسیب‌های اثرات استفاده از اینترنت، جرایم اینترنتی، همسریابی اینترنتی، آسیب‌های تلفن همراه، فرار مغزها و ... اشاره کرده است.

● شهلا رضایی در کتاب خود با عنوان «معضلات و آسیب‌های اجتماعی نسل جوان در جوامع امروزی»؛ به بررسی مشکلات جوانان در جوامع امروزی و شناخت هنجارهای اجتماعی، انحرافات و آسیب‌ها در جامعه کنونی پرداخته است.

● مجید ابهری نیز در کتاب خود با عنوان «آسیب‌های اجتماعی»؛ به طلاق، مهاجرت، کودک آزاری، اوباش جوانی، درس‌گریزی، سقط جنین، خودکشی، روسپیگری و انحرافات جنسی و ... اشاره کرده است.

● شیما سادات هاشمی مدنی در مقاله‌ی خود با عنوان «آسیب‌های اجتماعی در بستر فقه»؛ به انواع آسیب‌های اجتماعی مانند فتنه، آشوب اشاره کرده است و از منظر اسلام و فقه برای آن راهکاری مانند امر به معروف و نهی از منکر را مشخص کرده است.

● خدیجه مهدوی همپا و همکاران، در مقاله‌ی خود با عنوان «مکانیزم‌ها و نظام کنترل اجتماعی بر اساس فقه امامیه» به عبادت، اجرای امر به معروف و نهی از منکر، مجازات و اجتماعی مجدد اشاره کرده است.

● مهدی نامجوهر و همکاران در مقاله‌ی خود با عنوان «مروری بر راهکارهای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی»؛ به مسائلی مانند اعتیاد، فرار از خانه، خشونت، انزوای اجتماعی، ناهنجاری‌های رفتاری، سرقت و ... اشاره کرده است.

● مینا سپهری در مقاله‌ی خود با عنوان «آسیب‌های اجتماعی و جایگاه خانواده در کنترل آن در دانش‌آموزان»؛ به فشارهای خانواده، بلوغ نوجوانان و اختلاف نظرات دانش‌آموز با خانواده و معلمان اشاره کرده است.

● حوریه صفری در مقاله‌ی خود با عنوان «بررسی آسیب‌های اجتماعی، پیشگیری و راهکارهای مقابله با آن»؛ به نقش خانواده، مدرسه و معلم در پیشگیری و کنترل آسیب‌ها اشاره کرده است، همچنین تعامل داشتن این سه نهاد با یکدیگر و تدابیر هوشمندانه را در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی بی‌تاثیر ندانسته است.

وجه تمایز مقاله‌ی حاضر با مطالعات پیشین در این است که این مقاله درصدد است تا به صورت اخص به نقش خانواده در تاثیرپذیری نوجوان از عوامل آسیب زای بیرونی و درونی بپردازد.

۱. مفهوم شناسی

در هر مقاله‌ای نیاز است تا واژگان کلیدی و پرتکرار از نظر لغوی و اصطلاحی مفهوم شناسی شود تا هر گونه ابهام از نظر خواننده برطرف گردد.

۱-۱. آسیب اجتماعی

«آسیب» در لغت به معنای «آفت، بیماری، اختلال و خطر» آمده است. در فرهنگ فارسی چنین معنا شده است: «آسیب: زخم، عیب و نقص، درد، رنج، گزند، آزار، زیان، خسارت»^۱. در فرهنگ دینی، واژه ی «آفت» بار معنایی «آسیب» را دارد. آفت، یعنی آنچه سبب فساد، تباهی، خرابی و بیماری است. خسارت و زیانی را که از بیرون و درون بر امور معنوی یا مادی وارد می شود، آفت گویند. جوهری در صحاح می نویسد: «الْآفَةُ: الْعَاهَةُ. وَقَدْ أَيْفَ الزَّرْعُ، عَلَى مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ، أَيْ أَصَابَتْهُ آفَةٌ»^۲. ابن منظور گوید: «أُوفٍ: الْآفَةُ: الْعَاهَةُ، وَ فِي الْمَحْكَمِ: عَرَضَ مَفْسَدٌ لَمَّا أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ. وَ يُقَالُ: آفَةُ الظَّرْفِ الصَّلَفُ وَ آفَةُ الْعِلْمِ النَّسْيَانُ»^۳؛ فرهنگ نویسان فارسی زبان، «آفت» را چنین معنا نموده اند: «آفت: آنچه مایه ی فساد و تباهی گردد»^۴.

«آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی و غیر رسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی گیرد و در نتیجه با منع قانونی یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبرو می گردد. به همین دلیل، کجروان سعی دارند کج روی های خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان کنند زیرا در غیر

۱. معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۴۷.

۲. جوهری، صحاح اللغة، ج ۴، ص ۱۳۳۳.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ص ۱۶.

۴. معین، همان، ج ۱، ص ۶۹.

این صورت با پیگرد قانونی، تکفیر اخلاقی و طرد اجتماعی مواجه می شوند. آسیبهای اجتماعی پدیده هایی واقعی، متغییر، قانونمند و قابل کنترل و پیشگیری اند.^۱

۲-۱. خانواده

در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان^۲؛ تبار، خیل، قبیله، طایفه، خانواده، عشیره، حی، سبط، ایل، قبایل^۳ آمده است.

در اصطلاح: تعریف خانواده به صورت ظاهر، دشوار است لذا هر کسی آن را به گونه ای خاص تعریف کرده است. ولی با دقت روشن می گردد که گرچه الفاظ مختلف است ولی همه به یک معنا اشاره داشته یک چیز را تعیین می کند. بعضی ها گفته اند: خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج یک زن و یک مرد به وجود می آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج آن را تکمیل می نماید.^۴ فرزندان تا زمانی عضو این واحد اجتماعی محسوب می شوند که به سن رشد نرسیده و یا با ازدواج با دیگری واحد مستقل جدیدی را تشکیل نداده باشند.^۵

در نگاه قرآن و فرهنگ اسلام، خانواده نه تنها محل تولید نسل است بلکه جایگاه پرورش روحیه و شخصیت انسان هاست که بر دستیابی به آرامش و هم گرایی عاطفی و مهرآمیز استوار است.^۶ در اصطلاح جامعه شناسی به معنای: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می شود که با هم زندگی می کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.»^۷

۳-۱. نوجوان

در لغت به معنای فرزندی که تازه پا به مرحله ی جوانی گذاشته است.^۸ نوجوانی به سالهایی که ما بین کودکی و بزرگسالی است اطلاق شده است. نوجوانی با تغییرات بدنی شروع شده و در انتها با شکل گیری عقلی، تغییرات عاطفی و اجتماعی به پایان خواهد رسید.^۹

۱. امیری، مددکاری اجتماعی نوین و تحولات اجتماعی، ۱۳۹۶/۱۰/۲۶.

۲. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۶۱۳.

۳. دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۲، ص ۲۹.

۴. طاهری، سیری در مسائل خانواده، ص ۱۴.

۵. عاملی، حقوق خانواده، ج ۱، ص ۱۴.

۶. فصلنامه تخصصی طهورا، ص ۹.

۷. کتابی؛ کتابی، سیره اخلاقی و تربیتی امام رضا علیه السلام، ص ۳۰.

۸. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۹۸۴.

۹. منصور، روانشناسی ژنتیک، ص ۸۱.

با محارم و غیر محارم رخ خواهد داد که این مشکلات بیشتر به علت وجود نداشتن مادر در کنار فرزندان است.^۱

در نتیجه نوجوان با اشتغال مادران، در خانواده به آسیب‌های اجتماعی دچار خواهند شد که باز هم از نظارت نداشتن والدین به اعمال و رفتار نوجوان برمی‌گردد.

۱. زعفرانچی، اشتغال زنان، ص ۵۵.

نتیجه گیری

خانواده نقش به سزایی در تاثیرپذیری نوجوان از آسیب‌های اجتماعی دارند. هنگامی که نوجوان خانواده را همراه و هم‌پای خود نداند، بی‌شک برای کشف خود و احساس خود به سمت غیر تمایل پیدا خواهد کرد که سبب بروز آسیب‌های فراوانی در او خواهد شد. مقاله‌ی حاضر که با مطالعات پیشین و منابع در دسترس تدوین شده است، به نتایج زیر دست یافته است.

نقش خانواده در مقابل آسیب‌های بیرونی اجتماعی در سنین نوجوانی که شامل دوستان ناباب است. دوستی در اسلام سفارش شده است، اما دوستی با افراد ناباب نیز نهی شده است، والدین اگر به عنوان دوست برای نوجوان نباشند، امکان دارد که آنان به سمت افراد ناباب گرایش پیدا کنند. اعتیاد از جمله آسیب‌های اجتماعی است که نوجوانان به عنوان قربانیان ناآگاه آن هستند، خانواده با عدم آگاهی و آموزش به موقع خود به نوجوانان او را در منجلاب اعتیاد سوق خواهند داد. بدحجابی ناشی از عدم امنیت روانی در دختران است. روابط غیرمجاز دختر و پسر نیز از عدم ارضای عواطف، احساسات، و دوستی سالم با فرزندان نوجوان نشات می‌گیرد.

نقش خانواده در مقابل آسیب‌های درونی اجتماعی در سنین نوجوانی که شامل عدم پای بندی خانواده‌ها به آموزه‌های دینی است. هنگامی که خانواده به عنوان تربیت کننده و الگو گیری نوجوان، به آموزه‌های دینی بی تفاوت باشند، خانواده خود؛ نوجوانان را به سمت آسیب‌های اجتماعی سوق خواهند داد. آشفته‌گی کانون خانواده نیز نوجوان را به علت عدم امنیت، آرامش، آسایش و ... به سمت آسیب‌ها سوق می‌دهد، آن هم بدلیل این است که نوجوان برای یافتن محیطی امن به انحرافات کشیده خواهد شد. اشتغال مادران مشکلاتی را برای نوجوان به ثمر می‌رساند، مادری که برای نظارت در خانه نباشد، نوجوان به هر سمتی که تمایل داشته باشد خواهد رفت.

فهرست منابع و مآخذ

● قران کریم: ترجمه حسین انصاریان.

● نهج البلاغه: ترجمه محمد دشتی.

الف) کتب فارسی

۱. آمدی تمیمی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه محمد علی انصاری، تهران: امام عصر (عج)، چاپ دهم، ۱۳۹۵ ش.

۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، **تحف العقول**، مترجم: صادق حسن زاده، قم: آل علی علیه السلام، ۱۳۸۲ ش.

۳. ابوالفتوح حسینی جرجانی، امیر، **آیات الاحکام**، تهران: نوید، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.

۴. پژوهشکده حج و زیارت، **مجموعه مقالات اولین همایش حج و اقتصاد**، تهران: مشعر، ۱۳۹۱ ش.

۵. جوادی آملی، عبدالله، **زن در آیینه جلال و جمال الهی**، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۷۵ ش.

۶. حسین پور علویه، محمود، **نقش مادران در تربیت فرزندان**، قم: انتشارات جوانان موفق، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ش.

۷. دهخدا، علی اکبر، **لغتنامه دهخدا**، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ش.

۸. زعفرانچی، لیلا سادات، **اشتغال زنان**، تهران: ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۸ ش.

۹. سقازاده، سید محمد، **هجوم خاموش**، قم: انتشارات عطر یاس، ۱۳۸۵ ش.

۱۰. شرفی، محمدرضا، **دنیای نوجوان**، تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۰ ش.

۱۱. صادق زاده قمصری، علیرضا، **کتاب تربیت اسلامی**، به کوشش محمد علی حاجی ده ابادی، تهران: نشر تربیت اسلامی، ۱۳۸۰ ش.

۱۲. طالبان، محمدرضا، **دینداری و بزهکاری**، تهران: فجر اسلام، ۱۳۸۰ ش.

۱۳. طاهری، حبیب الله، **سیری در مسائل خانواده**، تهران: امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۸۱ ش.

۱۴. طباطبایی، محمدحسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴ ش.

۱۵. طیب، عبدالحسین، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، تهران: اسلام، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ش.

۱۶. عاملی، باقر، **حقوق خانواده**، تهران: مدرسه عالی دختران ایران، ۱۳۵۰ ش.

۱۷. عبداللهی و دیگران، محمد، آسیب‌های اجتماعی و روند تحول آن در ایران، تهران: آگه، ۱۳۹۰ش.

۱۸. غیائی، مهدی، آسیب‌شناسی اشتغال زنان، تهران: تقریر، بی تا.

۱۹. قربان حسینی، علی اصغر، جرم‌شناسی و جرم‌یابی سرقت، تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۱ش.

۲۰. قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، چاپ دوم، تهران: اسوه، ۱۴۱۶ ق.

۲۱. کتابی، شهرزاد؛ کتابی، مریم، سیره اخلاقی و تربیتی امام رضا علیه‌السلام از منظر قرآن کریم، بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا علیه‌السلام، ۱۳۹۲ش.

۲۲. مدرسی، سید محمد تقی، تفسیر هدایت، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ش.

۲۳. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۰ش.

۲۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات ادنا، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ش.

۲۵. مکارم شیرازی و همکاران، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالمکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰ش.

۲۶. منصور، محمود، روانشناسی ژنتیک، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۱ ش.

۲۷. میرزا خسروانی، علیرضا، تفسیر خسروی، تهران: اسلامیه، چاپ اول، ۱۳۹۰ق.

ب) کتب عربی

۲۸. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ق.

۲۹. جوهری، اسماعیل، صحاح اللغة، تحقیق احمد عبدالغفور العطار، بیروت: دارالعلم للملایین، چاپ سوم، ۱۴۰۴ق.

۳۰. حرعاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم: موسسه آموزشی و پرورشی امام خمینی، ۱۴۰۹ق.

۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ش.

۳۲. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، مصحح: علی اکبر غفاری، تهران: المکتبه الاسلامیه، ۱۳۷۳ش.

۳۲. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل، قم: موسسه آل بیت، ۱۴۰۸ق.

ج) مقالات و مجلات

۳۴. آقاجانی، نصرالله، «مشارکت‌پذیری اعضای خانواده»، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۶، ۱۳۸۱ش.

۳۵. خلجی، حسن، «شیوه‌های موثر نهادینه کردن حجاب در کودکان و نوجوانان»، فصلنامه تخصصی طه‌ورا، سال چهارم، شماره هشتم، بهار ۱۳۹۰ ش.

۳۶. دژبانی، علی، «ره توشه راهیان نور ویژه جوانان»، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، تابستان ۱۳۸۹.

(د)سایت

۳۷. <https://www.isna.ir/news>